

KLASICIZAM U DALMACIJI

Dr. sc. Katarina Dalmatin
Odsjek za talijanski jezik i književnost,
Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu
kdalmati@ffst.hr

KLASICISTIČKA ESTETIKA I PROSVJETITELJSKE IDEJE U KNJIŽEVNIM OPUSIMA GIULIJA BAJAMONTIJA I LUKE STULLIJA

Dubrovačanin Luko Stulli (1772. – 1828.) i Splitskičanin Giulio Bajamonti (1744. – 1800.) u literaturi su poznati kao liječnici, znanstvenici, autori medicinskih i prirodnoznanstvenih studija ali i onih povijesnog i gospodarskog karaktera te književnih tekstova. Pjesnički opusi obaju autora temelje se na klasicističkom kanonu i idealu sjedinjenja istine, morala i ljepote u sadržaju i formi te se samo ponekad u pojedinim Bajamontijevim sastavima otkriva nagovještaj romantičnih motiva i ugođaja. U formiranju Bajamontijeva svjetonazora ključnu ulogu odigralo je prijateljevanje s A. Fortisom ali i dubrovačkim intelektualcima. Najviše klasicističkih elemenata u Bajamontijevoj poeziji pronalazimo u njegovoj prigodničarskoj poeziji. Prosvjetiteljskim idejama nadahnuti su brojni Bajamontijevi tekstovi, među kojima se ističu predavanja izložena pred Gospodarskom akademijom, njegovi enciklopedijski projekti te povijesni tekst Povijesni zapisi o gradu Splitu. Istim su duhom prožeti i Stullijevi medicinski radovi, njegovi ogledi o gospodarskoj teoriji i dubrovačkoj povijesti ali i komedija Eugenia i Riccardo ili Škrtač ako postoji u pet činova. Likovi u toj komediji više su na tragu likova-nositelja ideja iz Voltaireovih pripovijetki nego klasičnih likova komedije karaktera. Proboj modernističkih i slobodarskih ideja najprisutniji je na području poimanja braka i ljubavi te u slobodnijem poimanju staleških odnosa, a Stullijevo prosvjetiteljstvo očituje se i u specifičnim stilskim izborima.

Ključne riječi: klasicizam; prosvjetiteljstvo; Luko Stulli; Giulio Bajamonti

Dubrovačanin Luko Stulli (1772. – 1828.) i Splitskičanin Giulio Bajamonti (1744. – 1800.) u literaturi su poznati kao liječnici, znanstvenici, autori medicinskih i prirodnoznanstvenih studija ali i onih povijesnog i gospodarskog karaktera te književnih tekstova. Već i letimičan pogled na njihove biografije otkriva brojne poveznice na intimnom, profesionalnom i svjetonazorskom planu. Obojica su bila u braku s pučankama te su u mladosti gajila gorljivi frankofilski svjetonazor koji se u kasnijoj životnoj dobi preobratio u oportunistički otklon od mladenačkih ideja. Iznimnom univerzalnošću znanstvenih i književnih interesa

uvelike su nadmašivali svoje suvremenike u Dalmaciji. Njihovi su medicinski radovi na razini recentnih europskih dostignuća, a znanstveni pogledi prožeti prosvjetiteljskim načelima. Estetski su im pak nazori bili pod snažnim utjecajem klasicističkih kanona što najviše dolazi do izražaja u njihovim pjesničkim opusima. Budući da su oni do današnjeg dana ostali pretežno sačuvani u rukopisu te neprevedeni na hrvatski jezik,¹ njih se najčešće obrađivalo uzgredno, u okviru širih tema iz književne ili kulturne povijesti. Uzevši u obzir sve navedene poveznice među ovim dvama autorima, u ovom će se radu komparativno analizirati i vrednovati Stullijevo i Bajamontijevo mjesto u hrvatskoj kulturnoj povijesti kasnog klasicizma, a osobita će se pozornost posvetiti prosvjetiteljskim elementima njihova svjetonazora. U Stullijevu opusu najviše će se pozornosti dati poeziji i drami *Eugenia i Riccardo ili Škrtac ako postoji*, dok će se u Bajamontijevu analize ograničiti na pjesnički opus i tekstove povijesnog karaktera.

Prosvjetiteljstvo Giulija Bajamontija

Giulio Bajamonti (1744. – 1800.) jedna je od najučenijih i najsvestranijih ličnosti dalmatinske povijesti, a ne samo 18. stoljeća. Osim što se bavio liječničkom profesijom, bio je i književnik, prevoditelj, lingvist, bibliograf, enciklopedist, etnograf, povjesničar, arheolog, filozof, ekonomist, agronom, meteorolog, fizičar, kemičar, glazbenik i glazbeni teoretičar. Iako je iz današnje perspektive teško razumjeti takvu stvaralačku sveobuhvatnost, valja istaknuti kako je ona u drugoj polovini 18. stoljeća bila puno rasprostranjenija nego danas. Kao prosvjetitelj i racionalist, liberal i volterijanac, Bajamonti je imao kritičan stav prema društvu i Crkvi što ga je osudilo na društvenu izolaciju u malograđanskoj splitskoj sredini. Zbog ogorčenja uskogrudnim mentalitetom svojih sugrađana, Bajamonti je svoje ideje više dijelio s dubrovačkim intelektualcima svoga vremena i talijanskim prijateljem opatom Albertom Fortisom s kojim se dopisivao do smrti, nego sa svojim sugrađanima. Bio je i gorljiv pripadnik fiziokratskog pokreta za koji je bilo karakteristično odvajanje od skolastičke filozofije i barokne tradicije, praktično djelovanje na unapređenje poljoprivrede, trgovine, zanatstva i općenito ekonomije te želja za većim povezivanjem te djelovanjem na razini europske misli i političkih stremljenja. Bajamontijevi prosvjetiteljski nazori ponajviše dolaze do izražaja u radovima koje je izlagao pred splitskom Gospodarskom akademijom, čiji je bio osnivač ali i jedan od najznačajnijih promicatelja. Splitsko gospodarsko društvo (Società economica di Spalato) osnovano je 1767. godine i bavilo se djelatnostima uobičajenima za fiziokratska društva toga vremena kao

¹ Iznimku čine Bajamontijevi tekstovi povijesnog karaktera čiji se prijevod, izbor i komentar Duška Kečkemeta donosi u knjizi Julije Bajamonti, *Zapisi o gradu Splitu*, Split 1975.

što je unapređivanje poljoprivrede i ekonomije, ali je poseban naglasak bio i na opismenjavanju seljaka. Društvo je imalo moralnu i materijalnu potporu mletačkog Senata u iznosu od 150 dukata mjesečno.² Ukupno je šest Bajamontijevih sastava pročitano na sastancima splitskoga Gospodarskog društva: *Nacrt ekonomskih studija za Dalmaciju*,³ *O tome što utječe na pučanstvo*,⁴ *O okuživanju zraka mnoštvom prosjaka*,⁵ *Govor u čast Čulića*, *O mogućnosti umnažanja goveda na otoku Hvaru*, *O isušenju Imotskoga polja*.

Na njegove prosvjetiteljske stavove uvelike je utjecalo i prijateljstvo s padovanskim prosvjetiteljem i opatom A. Fortisom, čijim je savjetnikom bio u pitanjima dalmatinske etnologije, jezika i geologije. S njim se Bajamonti upoznao 1772. godine za vrijeme Fortisova putovanja po Dalmaciji, te je ostao s njim u kontaktu sve do 1797. godine. Sačuvano je 64 pisma Fortisa Bajamontiju koja su objavljena 2010. godine u knjizi *Dall'epistolario di Alberto Fortis. Destinazione Dalmazia*, ali i dvadesetak pisama Bajamontija Fortisu koja se čuvaju u Bajamontijevoj rukopisnoj ostavštini u Arheološkom muzeju u Splitu. Po bogatoj korespondenciji, Bajamonti je bio pravi izdanak svoga stoljeća, osim s talijanskim prijateljem, dopisivao se i s poznatim Trogiranima (Ivan Luka Garanjin, Radoš Michelli-Vitturi), ali i brojnim Dubrovčanima koje je smatrao bliskim prijateljima i istomišljenicima (Miho, Nikola, Antun i Luka Sorgo (Sorkočević), Lukova nećakinja Deša Gozze (Gučetić), Đuro Ferić, Julije Antun Restić, Anica Bošković).

Unatoč znatnom opadanju ekonomske moći Dubrovnika u odnosu na „zlatno“ 16. stoljeće, u Fortisovim i Bajamontijevim pismima iščitava se opčinjenost

² Tu je materijalnu potporu Senat dodjeljivao od 11. siječnja 1785. godine. Danica Božić-Bužančić, *Južna Hrvatska u europskom fiziokratskom pokretu*, Split 1995., str. 62.

³ „Prospetto di studi economici per la Dalmazia“ objavljen je u *Giornale d'Italia. Spettante alla scienza naturale* 11 (1775.), str. 233–248. Slike dviju stranica ovog separata objavljene su u: Danica Božić-Bužančić (bilj. 2), str. 48–49.

⁴ U toj raspravi, pišući o velikom broju izvanbračne djece, podjednako kritizira nemoralan život Splićana koliko i nebrigu gradskih službi za nahočad. Donosi strašan podatak da većina izvanbračne djece umire od gladi. Također savjetuje sugrađane da novac koji inače daju kao milostinju prosjacima, daju za javne radove na uređenju grada, pri kojima bi se prosjaci zaposlili.

⁵ Raspravu pod naslovom *Sull'ammorbamento dell'aria cagionato dalla moltitudine de' mendici raccolti nella città di Spalatro* Bajamonti je napisao 1782. godine kada je zavladao velika glad u Dalmaciji te se mnoštvo prosjaka slilo u Split. U raspravi iznosi racionalističke prijedloge za rješenje ovog problema. Između ostalog, savjetuje sugrađane da novac koji inače daju kao milostinju prosjacima, daju za javne radove na uređenju grada, pri kojima bi se prosjaci zaposlili. Julije Bajamonti, „O okuživanju zraka mnoštvom prosjaka u gradu Splitu 1782.“ (preveo D. Kečkemet) u: Julije Bajamonti, *Zapisi o gradu Splitu*. Izbor, prijevod i uvod Duško Kečkemet, Split 1975., str. 283–301.

tim gradom i njegovom kulturom.⁶ U jednom pismu Fortis tako nagovara splitskog prijatelja na preseljenje u taj grad koji naziva sjedištem ilirskih ljubavi i mjestom gdje se sva dalmatinska ljubaznost srodila sa slobodom.⁷ U dubrovačkim je intelektualnim krugovima Bajamonti našao najviše razumijevanja za svoj znanstveni, književni i glazbeni rad, dok za splitske i hvarske više krugove nije nalazio lijepe riječi. U najprisnijim je odnosima bio s dubrovačkom obitelji Sorgo (Sorkočević). S Antunom Lukom Sorkočevićem vezivala ga je ljubav prema glazbi te je njemu poslao rekvijem pokojnom Ruđeru Boškoviću te sonet u njegovu čast. S Mihom Sorkočevićem je pak imao najobilniju prepisku iz koje saznajemo mnogo detalja o Bajamontijevim literarnim ukusima te njegovu pjesništvu.

Kao suvremenik Diderotove enciklopedije, okušao se Bajamonti i u enciklopedijskim projektima pa su tako nastala dva djela: *Muzički rječnik*⁸ i *Enciklopedijski rječnik*. Zabilježeni pojmovi i njihova objašnjenja u *Enciklopedijskom rječniku* odaju Bajamontijevu vrlo široku naobrazbu i praćenje suvremene znanstvene literature. U dva opsežna rukopisna sveska i na velikom broju ceduljica zabilježio je oko 2 500 bibliografskih jedinica, od kojih se 110 odnosi na djela naših autora.⁹ Bio je suradnikom *Enciklopedijskog dnevnika* što je tada izlazio u Vicenzi, i *Novog talijanskog dnevnika za prirodne znanosti* iz Venecije, koji su obilovali enciklopedijskim podacima svih područja znanosti i književnosti. Prosvjetiteljskim duhom prožete su i Bajamontijeve *Memorie della città di Spalatro in Dalmazia* koje Duško Kečkemet prevodi kao *Povijesni zapisi o gradu Splitu*. Takav je naziv bio uobičajen za djela koja nisu posjedovala sintezu i cjelovitost povijesti, a nisu bila tek ni

⁶ U jednom od svojih pisama, Bajamonti čak zavidi nekom fratru koji je dobio službu propovjednika u Dubrovniku: „Oh zašto nisam ja radije propovjednik ili misionar, nego liječnik i književnik“. Ivan Milčetić, „Dr. Julije Bajamonti i njegova djela“ u: *Rad HAZU* knj. 192 (1912.), str. 220.

⁷ „Što radiš a da ne dođeš vidjeti ovo učeno i lijepo mjesto, kamo se povukla sva dalmatinska ljubaznost zajedno sa slobodom? Daj, okreni leđa Lazaretu i ruševinama carske palače, i dođi udahnuti katkad ovaj zrak nepokvaren nesnosnim isparavanjima kao u Splitu. Ovo je pravo sjedište Ilirskih ljubavi, a ti, koji si tako zaljubljen, trebao bi doći ovdje se nastaniti.“ Prev. „Che fai tu che non vieni a vedere questo colto e bel paese, dove tutta la gentilezza Dalmatica si è rifugiata insieme colla libertà? Deh dà una girata di spalle al Lazzeretto, e alle rovine del Palazzo Imperiale, e vieni a respirare una volta l'altra quest'aria non guasta da esalazioni fetide come la Spalatrina. – Questa è la vera sede degli Amori Illirici, e tu, che sei tanto amoroso, dovresti venirtivi a stabilire.“ Alberto Fortis, *Dall'epistolario di Alberto Fortis. Destinazione Dalmazia*, (ur.) Luana Giurgevich, Pirano 2010., str. 70.

⁸ *Muzički rječnik* nedovršeno je djelo koje se čuva u Muzeju grada Splita. U njega je Bajamonti upisivao alfabetskim redom razne pojmove s područja glazbene tehnike, povijesti, instrumenata i sl.

⁹ Milčetić donosi popis velikog broja knjiga naših pisaca što ih Bajamonti bilježi, od kojih mnoge nisu zapisane ni u starijim našim bibliografijama, poput Valentinellijeve, Kukuljevićeve, Ljubićeve i dr. Ivan Milčetić (bilj. 6), str. 126–131.

zabilješke ili uspomene, kako bi se doslovno prevela riječ *Memorie*, jer je riječ o vremenu koje prethodi autorovu životu. Sam Bajamonti u predgovoru skromno svoje djelo naziva malom poviješću (*storiella*) te ističe kako je on samo sakupio, a ne napisao ove povijesne zapise, ističući time svoju kompilatorsku ulogu. Razlozi pisanja jednim se dijelom pronalaze u patriotizmu, ali i u želji za kritičkim revaloriziranjem dotadašnjih povijesnih izvora. Bajamontijevo prosvjetiteljstvo najviše dolazi do izražaja u polemiziranju s pojedinim navodima Tome Arhiđakona i drugih srednjovjekovnih kroničara te kritiziranju crkvene povijesti i zanimanju za Markantuna de Dominisa i njegov protuklerikalizam.¹⁰ Prosvjetiteljski, ironični volterovski duh isijava i iz teksta *Gradanske gluposti* u kojem bespoštedno kritizira predrasude i fanatizam te iznosi teoriju o neuništivosti glupana.¹¹

Klasicistički elementi u pjesničkim opusima G. Bajamontija i L. Stullija

Zbirka Bajamontijevih pjesama koja se danas čuva u Arhivu HAZU u Zagrebu¹² sastavljena je potkraj autorova života, a sadrži stihove pisane osamdesetih i devedesetih godina 18. stoljeća. U svojoj studiji Milčetić ističe kako je Bajamonti vrlo cijenio svoje stihove i u jednom pismu iz 1799. godine obavještava venecijanskog izdavača Stortija o namjeri sastavljanja zbirke.¹³ Sam je Bajamonti svoje pjesme razdjelio na nekoliko sekcija: *Amorose e di galanteria* (list 1–31), *Nuziali* (32–41), *Lode di vari personaggi* (43–65), *Funebri* (67–76), *Morali* (78–93), *Sacre* (95–103), *Burlesche* (115–134).

U Bajamontijevo vrijeme već je bilo prošlo vrijeme ljubavne renesansne lirike ali i moralističke protureformatorske poezije. Klasicističko razdoblje druge polovine 18. stoljeća glorificiralo je istaknute ličnosti uspoređujući ih sa svijetlim likovima iz antičke prošlosti. Najviše klasicističkih elemenata u Bajamontijevoj poeziji pronalazimo stoga upravo u njegovoj prigodničarskoj poeziji. Bajamonti nije zaboravio nijednoga generalnog providura Dalmacije. U nekim slučajevima Duplančić ispravlja Milčetića, pa tako negira Bajamontijevo autorstvo u slučaju triju soneta napisanih u povodu dolaska generalnog providura Angela Dieda. Također ispravlja Milčetića i u pogledu soneta posvećenih Alvisu Marinu, koje je Milčetić krivo bio posvetio Mocenigu.¹⁴ Duško Kečkemet smatra da se Bajamon-

¹⁰ Julije Bajamonti, „Povijesni zapisi grada Splita u Dalmaciji oko 1797.“ u: Julije Bajamonti, *Zapisi o gradu Splitu*. Izbor, prijevod i uvod Duško Kečkemet, Split 1975., str. 187–210.

¹¹ Naslov izvornika je *Scempiaggine civile*. Ivan Milčetić (bilj. 6), str. 97–250.

¹² Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, sig. IV a 63.

¹³ Milčetić donosi i podatak kako su nasljednici G. Bajamontija poklonili rukopis A. Kaznačiću te da ga je on ustupio Jugoslavenskoj akademiji. Ivan Milčetić (bilj. 6.), str. 109.

¹⁴ Arsen Duplančić, „Ostavština Julija Bajamontija u Arheološkome muzeju u Splitu i prilozi za njegov životopis“ u: *Splitski polihistor Julije Bajamonti: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 30. listopada 1994. godine u Splitu*, (ur.) Ivo Frangeš, Split 1996., str. 20–21.

tijeva poezija stilom i sadržajem može podijeliti na klasicističku i romantičnu, jer u nekim njegovim pjesmama i putopisima nailazimo na romantične ugođaje.¹⁵ Bajamontijev predromantizam očituje se tako u meditiranju nad ostatcima antičke veličine i ljepote dalmatinskih gradova ali i u oduševljenju „priprostim i plemenitim“ životom Morlaka. U ovu drugu skupinu svakako spada sonet *Luogo dov'era Salona*, ali i oda *Lode di Ragusa* u kojem se Bajamonti divi Dubrovniku i hrvatskom jeziku te se pita zašto se Dalmatinci njega stide i zašto mu ne pronose slavu. Po pitanju autorstva navedene ode dosta se sporilo, Milčetić je pripisuje Bajamontiju,¹⁶ ali Zaninović smatra da je pravi autor Fortis jer se prijepis vrlo slične pjesme pronašao u Dubrovniku kod grofa Bassegli-Gozze.¹⁷ U romantični kontekst svakako spada i Bajamontijevo proučavanje dalmatinskog folkloru i narodnih pjesama. Zanimljivo je pak da elementi narodne mitologije ulaze ponekad i u njegove prigodničarske sastave, možda su najzanimljiviji primjer *ottave* skladane u čast generalnog providura Andrije Querinija, koga diže do zvijezda zbog njegova vladanja za vrijeme kuge te ga uspoređuje s kraljevićem Markom.¹⁸

Što se tiče L. Stullija, njegovo se shvaćanje umjetnosti u još većoj mjeri od Bajamontijeva temeljilo na klasicističkom kanonu i idealu sjedinjenja istine, morala i ljepote u sadržaju i formi. Za razliku od Bajamontija, on je potpuno zazirao od stvaralaštva na narodnom/hrvatskom jeziku te čak i kritizirao domaću epsku književnost (*Osmana*). Uz antičke pjesnike, posebno Ovidija i Horacija, glavni Stullijevi uzori bili su dubrovački latinisti. Značajan trag na njegovo pjesništvo ostavio je i klasicistički dio opusa talijanskih suvremenika Vincenza Montija, Ippolita Pindemontea i Antonija Cesarija. U latinskom pjesništvu Stulli se najčešće drži klasičnog heksametra, tj. elegijskog distiha, dok u talijanskoj poeziji koristi nevezani jedanaesterac (*endecasillabo*) i slobodne oblike. Piše pretežno epigrame i sonete, a i kad pjeva o suvremenicima, sadržaji su mu prožeti antičkim motivima i likovima koje često povezuje s dubrovačkom (epidauritanskom) tradicijom. Ovdje treba nešto reći i o Stullijevim političkim i ideološkim opredjeljenjima jer je njegovi književni ali i medicinski rad bio popraćen političkim krizama i ratnim previranjima kojima je obilježeno postrevolucionarno doba. Naime, i u njegovu se

¹⁵ Duško Kečkemet, „Život i djelo Julija Bajamontija“ u: Julije Bajamonti, *Zapisi o gradu Splitu*. Izbor, prijevod i uvod Duško Kečkemet, Split 1975., str. 55.

¹⁶ Ivan Milčetić (bilj. 6), str. 111.

¹⁷ Antonio Zaninović, „Albert Fortis u svojim pjesmama o Dubrovniku“ u: *Vrela i prinosi* 11 (1940.), str. 35–46, 42–43.

¹⁸ „Ecco che ad onta dell'aspra ed atroce /Stagione, egli sen va per monti e rupi /Al nuovo suon di sua signoril voce /Fremon di sacro orror gli alti dirupi:/ Turchi e Morlacchi si fanno la croce /Per maraviglia, e ammirano anche i lupi; /E dice ognuno: questo è un generale/ Boga mi a Marco Kraglievich uguale.“ – Ivan Milčetić (bilj. 6), str. 116.

slučaju, kao i u Bajamontijevu, dogodio ideološki prevrat i oportunistički otklon od mladenačkoga gorljivog frankofilstva. Nijedan od prvih Stullijevih biografa nije se, u jeku apsolutizma, usudio spomenuti njegove mladenačke građanske nazora. Naime, braća Stulli bila su poznata po frankofilstvu i prije francuskog zauzeća Dubrovnika, a nakon dolaska Francuza uključili su se u rad francuske administracije. Međutim, Čosić ističe kako je frankofilstvo braće Stulli i kruga okupljenog oko polutajne građansko-liberalne skupine pod nazivom „Butiga“ imalo specifičan intelektualni karakter. Francuska kultura i prosvjetiteljska književnost već su od polovine 18 stoljeća prevladavale u gornjim slojevima dubrovačkog društva, ali prosvjetiteljski protivnici starog režima gotovo nikad nisu zastupali radikalne političke promjene. U njihovu slučaju prosvjetiteljstvo nije bilo dovoljno za prihvaćanje i oblikovanje revolucionarne ideologije. U tom svjetlu postaje razumljiv i potonji Stullijev oportunistički otklon od mladenačkih ideja koji se očitovao i u natjecanju u sricanju prigodnih pohvalnica Habsburgovcima i obnovljenom starom režimu. Za razliku od Ferića, koji je prijevodima želio zainteresirati europske romantičarske krugove za stvaralaštvo na hrvatskom jeziku, Stulli je bio motiviran isključivo za prijevode dubrovačkih latinista na talijanski, jer je smatrao da se na taj način otvara širi recepcijski prostor za njega i njegove suvremenike.

Prosvjetiteljski elementi u tekstovima Luke Stullija

Prosvjetiteljskim načelima prožeti su Stullijevi medicinski radovi koji su svi na razini recentnih europskih dostignuća, ali i njegovi ogleđi o gospodarskoj teoriji i dubrovačkoj povijesti, te njegova drama *Eugenia i Riccardo ili Škrtač ako postoji* u pet činova.¹⁹ U toj komediji nadahnutoj prosvjetiteljskim svjetonazorom dolazi do zanimljivoga intertekstualnog odmaka od Plautova i Molièreova modela na sadržajnom planu te zanimljivog poigravanja čitateljskim očekivanjima.

¹⁹ Radnja drame odvija se u Napulju i donosi nam priču o Riccardu, bogatom trgovcu i velikom dobrotvoru koji udjeljuje dobra djela posredstvom liječnika Guglielminija. Budući da skriva svoj karitativni rad, okolina ga doživljava kao patološkog škrca i okorjelog neženju koji vrijeme provodi skupljajući odbačene čavle po cesti. Sa svojim rastrošnim bratom Fulgenziom koji je protratio čitavo svoje nasljedstvo i spao na prosjački štap, u prilično je zategnutim odnosima jer mu ne daje novca koliko bi ovaj želio. Fulgenzio Riccardu zbog toga stalno predbacuje škrtnost i ogovara ga u javnosti, unatoč činjenici da on i njegova kćer Giulietta žive isključivo na njegov račun. U međuvremenu na nagovor liječnika Guglielminija Riccarda posjećuje lijepa udovica Eugenia, koja je zapala u krajnje siromaštvo nakon smrti muža koji je zapio i prokockao cijelo njezino nasljedstvo. Riccardo se u nju zaljubljuje i oduševljen njezinom ljepotom i vrlinama odlučuje je zapositi. Istodobno odlučuje dati i bogati miraz nećakinji Giulietti kako bi se mogla udati za Carla, sina liječnika Guglielminija. Drama završava dvostrukim građanskim vjenčanjem pred bilježnikom.

U toj komediji Stulli preuzima neka opća mjesta komedije karaktera, ali im bitno mijenja funkciju, tako da njihov komični efekt biva potisnut u drugi plan i zami- jenjen etičkom refleksijom. Idejni svijet komedije gradi se na dijalektici rasipnosti i škrtosti koju personificiraju dva brata, Fulgenzio i Riccardo. U tome se Stulli približava Držićevu modelu iz *Dunda Maroja*, iako u njegovoj inačici izostaje opo- zicija starost – mladost koja bitno određuje svjetonazorski sukob Mara i Dunda Maroja. Slično kao i u *Dundu Maroju*, i Riccardo se pretežno karakterizira postup- cima heterokarakterizacije u čemu prednjače dijaloške recipročne heterokarakte- rizacije.²⁰ Unatoč Giorgiovim kritikama gospodareve pretjerane škrtosti,²¹ koje uvelike podsjećaju na Bokčilove jadikovke iz *Dunda Maroja*, valja ipak naglasiti da u Riccardovu prikazu iz Giorgiove perspektive izostaje oštra osuda toga nje- gova poroka. Iz njegova dijaloga s Don Carlom, sinom liječnika Guglielminija, saznajemo da ga ovaj ipak cijeni zbog činjenice da do bogatstva nije došao ni lihvaranjem ni pokvarenošću:

GIORGIO: Polako, gospodar don Carlo, s tim vašim mnogo bo- ljim gospodarom. Možda s darežljivijim, priznajem, ali s boljim gos- podarom imam svoje ponizne sumnje.

DON CARLO: Ne znam što bih o tome rekao. Moj otac je njego- va duša, a on duša moga oca. Kada moj otac govori o njemu, govori

²⁰ Na takav primjer nailazimo već na samom početku drame:

FULGENZIO: Je li se probudio moj brat?

GIORGIO: Već je vani.

FULGENZIO: Tako rano?

GIORGIO: Ali... (ovo ali mora mrmeljati među zubima uz prenemaganje)

FULGENZIO: (s prezirom) Vjerojatno je otišao nabaviti čavle i ostalo staro željezo?

GIORGIO: Ali... (kao gore)

FULGENZIO: Koje ali? Zar to nije nedolično ne samo za čovjeka kao što je moj brat, nego i za bilo koga od ološi izaći rano svakog jutra da radi ono što on sada radi? Morao bi imati dovoljno od ugleda koji je stekao svojim načinom života. Svi kažu da je škrcina koji sebi uskraćuje najpotrebnije životne stvari, da nikada nikome ništa ne daje te da je gluhi i okrut- nan sa svojom vlastitom krvi puštajući brata venuti u bijedi i dovodeći u opasnost jedinu nećakinju da je otpuste iz samostana u kojem se školuje, da je one dobre majke očarane njenim dobrim vladanjem ne drže iz milosrđa. Još je samo trebao toliko pretjerati u škrtos- ti da ide čeprkati po putu predmete koje ostavlja najniži ološ.

Luko Stulli, *Eugenia i Riccardo ili Škrtac ako postoji*. Transkribirala i prevela s talijanskog Lj. Šimunković, rukopis. Prijevod u tisku.

²¹ Giorgiove kritike su prisutne i u njegovim monolozima:

GIORGIO: Veliki je original ovaj moj gospodar. Svi kažu da ima novaca na lopate. Ja isto mislim da je bogat, ali ne koliko se govori, a on se želi gubiti u ovim sitnim štednjama. Svatko ima svoje užitke, ali njegov je užitak uistinu pomalo nastran.

Luko Stulli (bilj. 20).

s takvim poštovanjem da se čudim da svaki put kad ga spomene ne ustane i ne skine kapu. U vezi toga povremeno mu postavim neko pitanje o Don Riccardu, a on tada postane potpuno gluh i nijem. Ali javno mišljenje misli drukčije. Ono tvrdi, a čitavi Napulj mu vjeruje, da je Don Riccardo vrlo bogat i da ne bi dao siromahu ni novčića taman da ga vidi kako na nogama umire, da je škrtac, veliki lihvar, a njegov brat je prvi koji mu udjeljuje ovu pohvalu. Ono što je sigurno je to da Don Riccardo uvelike griješi što nikada ne pomaže Don Fulgenziju koji čami u bijedi, niti svojoj nećakinji Giulietti koju drže u samostanu iz milosrđa.

GIORGIO: Ne znam da li moj gospodar daje ili ne daje drugima, ali znam da ne uzima nikome ništa, a to je velika pohvala, dok ih je danas malo onih što ne žele tuđega. Ništa pak nema licemjernije, gosparu Don Carlo, od optužbe lihvara koju bi mu neki htjeli pripisati. Ako je njegov brat siromašan, neka za to okrivi svoje poroke. Ja sam, što se mene tiče, prezadovoljan.²²

Osim već spomenutih odmakâ od Držićeva modela, onaj mnogo važniji odnosi se na ponešto različite kriterije u definiranju „ljudi nahvao“ i „ljudi nazbilj“ između Držića i Stullija. Naime, dok se Držićev ideal čovjeka „nazbilj“ ponajbolje otkriva u liku Pometa koji u sebi utjelovljuje hedonistički svjetonazor s Castiglioneovim idealom skladnosti i Machiavellijevim poimanjem vrline,²³ u Stullijevoj verziji hedonističku komponentu u potpunosti zamjenjuje Riccardova izražena altruistična crta.²⁴ Što se komedija bliži kraju, ona postaje sve očitija:

RICCARDO: Ne znam kako se ona gospođa zove, niti tko je, ali me je pričanje njenog slučaja, istinitog ili lažnog, raznježilo. Posum-

²² Luko Stulli (bilj. 20).

²³ Više o Držićevu intertekstualnom dijalogu s Castiglioneom vidi u: Katarina Dalmatin, „Dal Cortegiano e il Principe a Pomet: il contesto intertestuale della poetica di Držić“ u: *Adriatico/Jadran, rivista di cultura tra le due sponde* 1–2 (2009.), str. 65–82.

²⁴ Prikaz svadbenog ručka Riccarda i Eugenije u potpunoj je suprotnosti s Pometovim gastronomskim delicijama i bogatim apetitom:

Dobro, dobro! Razgovarat ćemo o tome. Želio bih da otiđeš upozoriti bilježnika, prije nego što izađe iz kuće, da bude ovdje u podne. Zatim da, prolazeći pokraj obližnje gostionice, kažeš onom gostioničaru da za jedan sat pripremi ručak za osam ljudi kako bi ga odnio mojoj kući. Ne želim raskoš. Reci mu da se pridržava ovih uputa: juha, voće, kuhano, prženo, pečeno, salata, tanjur kolača i nešto boca običnog vina. Što se tiče likera naći ćemo u kući koju bocu stare Maderere, što sam donio sa sobom iz Lisabona, kada sam prošao tim gradom, vraćajući se iz Amerike.

Luko Stulli (bilj. 20).

njao sam međutim da bi to pričanje moglo biti jedno od onih uobičajenih romančica koje neke gospođice, koje bi se dostojanstveno željele baviti prosjačenjem, imaju na vrhu jezika. Kako bih napravio pokus, ponudio sam joj pola dukata te sam ostao iznenađen poniznošću kojim se je pokazala spremna primiti ga, kada bi neka druga od onih koje poznajem, prezirno odbila primiti, ili bi primivši ga bezobrazno zahvalila. Tada sam joj, umjesto pola dukata dao šest zlatnih cekina, a to je bio sav novac koji sam pronašao u džepu.²⁵

Također, Stullijeva drama donosi značajan odmak vezan uz odnos novca i erosa u odnosu na Držićev predložak. U Stullija je eros suzdržaniji, moralniji i ostaje u okvirima tradicionalnih vrijednosti unatoč inzistiranju na svjetovnoj prirodi bračnih zavjeta, dok je u Držića razigraniji i slobodniji te se kao takav doživljava i kao opasniji za tradicionalni društveni poredak. Proboj modernističkih i slobodarskih ideja najprisutniji je upravo na području poimanja braka i ljubavi koji se kod Držića razdvajaju, dok je kod Stullija već jasno artikulirana misao o njihovu povezivanju. Stullijeva prosvjetiteljska misao dolazi do izražaja i u prikazu tradicionalnih staleških odnosa koji se u odnosu na renesansnu dubrovačku komediografiju doživljavaju mnogo slobodnije, što je najuočljivije na primjeru Riccardova odnosa s Giorgiom, koji od sluge postaje njegovim prijateljem i povjerljivom osobom. U vezi s time svakako treba spomenuti kako unatoč Riccardovu priajnanju uz masonsku ideologiju koje se uočava u određenim stilskim izborima,²⁶ u komediji ipak izostaje bilokakva refleksija o radikalnijim političkim promjenama te na ideološkom planu ostaje u okvirima umjerene građanske ideologije. Imajući sve to u vidu, za Stullijeve likove može se reći da su više na tragu likova-nositelja ideja iz Voltaireovih pripovijetki nego klasičnih likova komedije karaktera te se stoga i prava vrijednost njegove komedije treba tražiti ponajprije na idejnom planu. U tom smislu, bez obzira na određene manjkavosti na stilskom i strukturnom planu, Stullijeva drama svakako predstavlja zanimljiv doprinos dubrovačkoj komediografiji u kulturološkom smislu jer je upisuje u aktualne europske književne i filozofske tokove.

²⁵ Luko Stulli (bilj. 20).

²⁶ Umjesto Boga, Riccardo zaziva nebesa.

Summary

NEOCLASSICAL AESTHETICISM AND THE ENLIGHTENMENT IDEAS IN THE LITERARY WORKS OF GIULIO BAJAMONTI AND LUKA STULLI

Although the focus is put on authors writing in two different centuries, Bajamonti in the 18th, and Stulli in the 19th, their literary works, preserved mainly in manuscript, reveal a similar merger of Neoclassical Aestheticism and the Enlightenment world view. The poetry of both authors is rooted in the Neoclassical canon and the ideal of the union of truth, morality and beauty, both in content and in form. Only very rarely in some Bajamonti's works one can discern an allusion to romantic motives and atmosphere. The majority of the Neoclassical elements in Bajamonti's poetry is found in his occasional poetry, while in poetry of Luko Stulli a strong and pervasive influence of the work of his Italian contemporaries Vincenzo Monti, Ippolito Pindemonte and Antonio Cesari is felt. The Enlightenment world view emanates from Bajamonti's numerous writings, mostly his lectures given before the Economic Society of Split, his encyclopedic projects and his historical text *Memorie della città di Spalato*. Similar traits are exhibited in Stulli's writings on medicine, which are, without exception, on a par with the European achievements of that period. Furthermore, they are visible in his essays on the theory of economy and the history of Dubrovnik, as well as his comedy in five acts *Eugenia e Riccardo*. The characters of this comedy bear more resemblance to the characters from Voltaire's short stories than to the ones typically found in the comedy of character, therefore the true value of the comedy lies foremostly on the plan of ideas. The breakthrough of modernist and libertarian ideas is most visible in the altered perception of the concept of marriage and love. While older Dubrovnik comedigraphers strictly separated love from marriage, Stulli, in a clearly articulated manner, unites the two concepts. Stulli's Enlightenment thinking emerges strongly in his depictions of the traditional class relations, which, in comparison to Dubrovnik's Renaissance comedy, are perceived in a more flexible manner, and presented with the help of certain stylistic choices.

Keywords: *Neoclassicism; Enlightenment; Luko Stulli; Giulio Bajamonti*

Bibliografija

- Julije Bajamonti, „Povijesni zapisi grada Splita u Dalmaciji oko 1797.“ u: Julije Bajamonti, *Zapisi o gradu Splitu*. Izbor, prijevod i uvod Duško Kečkemet, Split 1975., str. 83–215.
- Julije Bajamonti, „O okuživanju zraka mnoštvom prosjaka u gradu Splitu 1782.“ (preveo D. Kečkemet) u: Julije Bajamonti, *Zapisi o gradu Splitu*. Izbor, prijevod i uvod Duško Kečkemet, Split 1975., str. 283–301.
- Danica Božić-Bužančić, *Južna Hrvatska u europskom fiziokratskom pokretu*, Split 1995.
- Stjepan Ćosić, „Luko Stulli i dubrovačka književna baština“ u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 41 (2003.), str. 259–286.
- Arsen Duplančić, Ostavština Julija Bajamontija u Arheološkome muzeju u Splitu i prilozi za njegov životopis, u: *Splitski polihistor Julije Bajamonti: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 30. listopada 1994. godine u Splitu*, (ur.) Ivo Frangeš, Split 1996., str. 13–80.
- Arsen Duplančić, „Dopune životopisu i bibliografiji Julija Bajamontija“ u: *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 13 (1997.), str. 157–203.
- Alberto Fortis, *Dall'epistolario di Alberto Fortis. Destinazione Dalmazia*, (ur.) Luana Giurgevich, Pirano 2010.
- Duško Kečkemet, „Život i djelo Julija Bajamontija“ u: Julije Bajamonti, *Zapisi o gradu Splitu*. Izbor, prijevod i uvod Duško Kečkemet, Split 1975., str. 5–82.
- Ivan Milčetić, „Dr. Julije Bajamonti i njegova djela“ u: *Rad HAZU* knj. 192 (1912.), str. 97–250.
- Ivan Pederin, „Intelektualna suvremenost u liku Julija Bajamontija“ u: *Splitski polihistor Julije Bajamonti: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 30. listopada 1994. godine u Splitu*, (ur.) Ivo Frangeš, Split 1996., str. 81–86.
- Luko Stulli, *Eugenia i Riccardo ili Škrtac ako postoji*. Transkribirala i prevela s talijanskog Lj. Šimunković, rukopis. Prijevod u tisku.
- Antonio Zaninović, „Albert Fortis u svojim pjesmama o Dubrovniku“ u: *Vrela i prinosi* 11 (1940.), str. 35–46.